

Ландіна Анна Валентинівна,
старший науковий співробітник відділу
проблем кримінального права, кримінології
та судоустрою Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук

ПОРУШЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УКРАЇНІ

Здійснення кримінального судочинства, як і будь-яка інша діяльність держави по врегулюванню правопорядку у всіх сферах життєдіяльності, має ґрунтуватися на певних принципах, одним із яких у сучасних умовах глобалізації та універсалізації законодавства має бути людиноцентричність. Це означає, що діяльність відповідних державних органів повинна не лише теоретично визнавати людину, її права, свободи та законні інтереси найвищою цінністю, але і забезпечувати їх дотримання на практиці.

Нажаль, останнє із цих завдань не завжди реалізується ефективно, що викликає негативне ставлення і до державної кримінальної політики у цілому, і до діяльності судових і правоохоронних органів зокрема. При цьому порушуються не лише громадянські та політичні права, але і особисті права і свободи людини також знаходяться під загрозою.

У даному дослідженні звернемо увагу на порушення громадянських та політичних прав людини, оскільки при порушенні принципів кримінального провадження в першу чергу порушуються саме вони. Відповідно до щорічної доповіді за 2020 рік про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності та їх посадовими і службовими особами Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, найбільше повідомлень щодо порушення прав людини стосувалося саме політичних і громадянських прав, причому це відбувається уже три роки підряд: 58 % від загальної кількості повідомлень у 2018 р., та по 60 % – у 2019 та 2020 роках. При цьому відповідно даних за 2020 рік, із вказаної кількості звернень щодо порушення вказаних прав людини, більше 2/3 звернень стосуються порушення права на інформацію та звернення до суб'єктів владних повноважень, і менше 1/3 щодо порушення процесуальних прав [1].

До прав, які можуть бути порушені у судовому та досудовому провадженні, зокрема кримінальному, належать право на судовий захист (невиконання судових рішень, порушення вимог процесуального законодавства при складанні протоколів про затримання), право на особисту свободу та недоторканість (неправомірне затримання особи), порушення права на захист тощо. Зазначається, що процесуальні права порушуються шляхом

безпідставного затягування процесу, порушення засад рівності учасників судового процесу та умисне (або ж в результаті грубої недбалості) порушення прав людини, незазначення у судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторони, порушення засад змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості тощо [2]. І щодо порушень вказаних та інших процесуальних прав людини кількість звернень за останній, 2020 рік суттєво зростає (на 40 % порівняно з минулим роком), що пов'язується з початком пандемії COVID-19 та карантинних заходів із квітня минулого року [3].

Порушення права на судовий захист, в першу чергу, обумовлюється нестабільністю вітчизняної судової системи, що перебуває у процесі реформування і інформатизації. Як зазначається у відповідних джерелах, Упродовж 2020 року до Уповноваженого надійшло 5 744 повідомлення про порушення процесуальних прав у кримінальному провадженні, зокрема на доступ до правосуддя, справедливий розгляд справи в розумні строки – 2 208, на порушення прав працівниками правоохоронних органів – 1 814, на ефективне здійснення досудового розслідування, дотримання розумних строків виконання процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень – 1 170. Серед цих правопорушень були наявні вибіркове віднесення відомостей про кримінальні правопорушення до ЄРДР (більше 28000 звернень); відсутність відомчого контролю та системного прокурорського нагляду за виконанням законів під час розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення (140 звернень); несвоєчасний початок досудового розслідування; невиконання процесуальних рішень керівників процесуальних та судових органів (714 повідомлень); відсутність контролю за виконанням судових рішень; неналежне дотримання прав особи, вина якої недоведена у судовому порядку; порушення правил судового документообігу тощо. Також серед порушень прав осіб, щодо яких було застосовано обмеження чи позбавлення волі, у кримінальних провадженнях за 2020 рік були виявлені незаконні затримання та отримання зізнань у вчиненні кримінальних правопорушень під тиском працівників поліції (1814 звернень); неналежні умов утримання або ненадання медичної допомоги та каральна практику із застосуванням фізичного та психологічного насильства (511 звернень) [1]. Ці дані свідчать про вкрай небезпечну ситуацію із дотриманням прав і свобод людини у кримінальному провадженні.

І у практиці ЄСПЛ справи про порушення вказаних процесуальних прав стосовно України, нажаль, не є поодинокими. Так, зокрема, щодо порушення окремих прав людини, закріплених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ЄСПЛ було винесено:

– за ст. 6 «Право на справедливий суд» Конвенції: щодо порушення права на виконання рішення суду протягом розумного строку – близько 330 рішень; щодо порушення права на досудове слідство та судовий розгляд протягом розумного строку – 250 рішень;

щодо порушення права на доступ до суду – 19 рішень; щодо порушення права на неупереджений та незалежний суд – 16 рішень; щодо порушення права на справедливий судовий розгляд – 64 рішення; щодо порушення права на суд, встановлений законом – 3 рішення; щодо недотримання принципу презумпції невинуватості – 6 рішень; щодо порушення права на обґрунтованість судових рішень – 7 рішень; щодо порушення права на допит свідків в кримінальному провадженні – 6 рішень; щодо порушення права на юридичну допомогу в кримінальному провадженні – 37 рішень; щодо порушення права на публічний судовий розгляд – 3 рішення;

– За ст. 13 «Право на ефективний засіб юридичного захисту» Конвенції – 20 рішень [4].

Проведений аналіз кількості та видів прав і свобод людини, що порушуються у кримінальному провадженні акцентує увагу на необхідності реформування і системи кримінального судочинства України, і нормативного інструментарію забезпечення його законності і людиноцентричності, що є особливо актуальним в сучасних умовах розвитку суспільства.

Список використаних джерел

1. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2020 рік. <https://ombudsman.gov.ua/>.

2. Зейкан Я. Характерні порушення прав людини в суді. Декларація щодо захисту прав людини у кримінальному провадженні. <https://unba.org.ua/assets/uploads/news/publikacii/publ-zeykan.pdf>.

3. Денісова торік отримала понад 48 тисяч повідомлень про порушення прав людини. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3222533-denisova-torik-otrimala-ponad-48-tisac-povidomlen-pro-porushenna-prav-ludini.html>.

4. Рішення щодо України, винесені європейським судом з прав людини. <https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-ukraini-vineseni-evropeyskim-sudom-z-prav-lyudini>.

Личко Оксана Петрівна,

старший судовий експерт сектору
почеркознавчих досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень
Кіровоградського НДЕКЦ МВС України

ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ ЗМІН ПЕРВИННОГО ЗМІСТУ В ДОКУМЕНТАХ, ВИГОТОВЛЕНИХ НА ПЛАСТИКОВІЙ ОСНОВІ (НА ПРИКЛАДІ ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ ТА СВІДОЦТВА ПРО РЕЄСТРАЦІЮ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ)

Посвідчення водія та свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу є основними документами, що забезпечують право громадян на керування автомобілем та облік транспортних засобів. Без цих документів складно уявити сучасне життя. Вони є необхідними при